

VÉLEMÉNYFORGÁCSOK A JUGOSZLÁVIAI MAGYARSÁG JELENÉRŐL ÉS JÖVŐJÉRŐL

GUBÁS JENŐ

Ebben a bonyolult világunkban nehéz, sőt lehetetlen dolog teljességükben feltárni mindazon tényezőket, amelyek a jugoszláviai magyarság mai helyzetét formálják és jövőjét alakítják. Az azonban biztosan állítható, hogy léteznek olyan külső és belső hatások, amelyek ezt a jövőképet meghatározzák. A külső determinánsok közül a legfontosabb az adott világpolitikai és világgazdasági helyzet, valamint ennek alakulása, amire az itteni magyarságnak a politikai vezetői révén csak korlátozott befolyása van. Mindennek ellenére ezt a korlátozott lehetőséget is a legjobb módon és maximálisan ki kell használni, mert a történelem során csak ritkán adódik hasonló alkalom az elkövetett hibák kiküszöbölésére.

Ezzel szemben sokkal inkább befolyásolhatók azok a belső tényezők, amelyeket elsősorban és kihangsúlyozottan a jugoszláviai magyarság erkölcsi és gazdasági háttere képez. Az erkölcsi háttérrel legfőképp az itteni értelmiség magatartása, tenni akarása, erkölcsössége, alkotóereje, szervezettsége, közéleti szerepvállalása és vitalitása határozza meg, mert ezzel a magyarság többi rétegének a gondolkodását, önbizalmát, nemzettudatát, a szülőföldre való ragaszkodását, kultúráját, gazdasági tájékozottságát, civilizációs szokásait, az igényes anyanyelvhasználathoz való ragaszkodását, ízlését stb. pozitívan befolyásolhatja. Még a jó gazdasági háttér is ennek az elsőnek, az erkölcsi háttérnek a függvénye, amelynek a már felsorolt hatásköre a meghatározója és a követelménye egy jól működő gazdasági rendszernek. A fent felsorolt tulajdonságokkal felvértezett értelmiségi réteg ugyanis olyan életstílust és személyiségi ideált tudna kialakítani, amely a szélesebb köz, de főleg a falu lakosságának értékrendszerét a szülőföld, a saját kultúrája, az anyanyelve stb. irányába fordítaná, és a fogyasztói társadalom élvezetei helyett egy nemesebb és egészségesebb életcél elérése felé irányít.

A jugoszláviai magyar értelmiségnek a jellemvonásai, sajnos, ma még nem azonosak az említett követelményekkel. Arculatát általában (kivételek termé-

szetesen vannak) úgy határozhatnánk meg, hogy a jelentős és irigylésre méltó szakmai tudás mellett egy nagyon szerény általános tudás, szegényes beszéd- és viselkedéskultúra, valamint a közélettel szembeni tartózkodó magatartás jellemzi. Úgy is mondhatnánk, hogy a jugoszláviai magyar értelmiségi egy kicsit szakbarbár, akinek a szakmán túli érdektelensége távol tartja minden más tudományágtól és a közélettől. Ez érvényes mind a humán, mind a reál értelmiségi csoportra, hisz alig akad olyan jugoszláviai magyar humán értelmiségi (még az írók és a magyar nyelv és irodalom tanárai között sem), akik kötetlenül, gazdag szókinccsel, szabályosan ki tudná fejezni gondolatait. A reál értelmiségiek között viszont nehezen lehet találni valakit, aki tájékozott lenne az irodalmi és a művészeti élet időszerű eseményeiben. Juhász Erzsébet a magyar értelmiséggel kapcsolatos egyik írásában sajnálattal állapítja meg, hogy már évek óta nem jutott el olyan értelmiségi otthonába, ahol zongorázni is szoktak. Ezzel szemben zágrábi vagy magyarországi értelmiségi körökben járva például az ember gyakran találkozik olyanokkal, akik a magas szakmai tudásuk mellett több világnyelvet beszélnek, baráti körben kamarazenélnek, irodalom- és művészetérdekeltségük, és mindemellett a közéletben is aktívak. A jugoszláviai értelmiség egyoldalúságának több oka is van. Ezek között a leglényegesebbek pl. a rossz iskolarendszer, amely csak tanít, de nem nevel, a tudós tanártípus eltűnése, akiknek erkölcsös magatartása valamint tekintélye egy egész városnak és környékének tiszteletét vallhatta magáénak, a polgári értékrendszer szétrombolása úgy, hogy a szocialista viselkedésmóddal nem vagy csak részben született meg. Még a falu hagyományos, szigorú viselkedése, szokásai is felhígultak, fellazultak az erőltetett iparosítás és a városokba való áramlás következtében, a gyökértelen új munkásréteg viszont keveredve a városi lumpen-elemekkel és könnyen szert téve az értéktelen, civilizációs dömpingjavakra, egy álkulturális szórakozási modellt teremtett meg, amely bűvkörébe bevonta még az agyonhajszolt értelmiségieket is, akiknek már nem volt erejük, se idejük egy nívósabb kultúrémény befogadására. Mivel ez az értelmiség, távol a kulturális központoktól, nem élt közéletet, klubokba, irodalmi, művészeti társaságokba járni nem volt alkalma, még az amatőr munka lehetőségét is megvonták tőle, bezárva egy szűk családi vagy baráti közösségbe, érdeklődése és igénye mind jobban beszűkült, anyanyelve szegényessé vált, a közügyek intézésétől pedig visszavonult. Eltúrta, hogy ezt helyette elvégezze az a pár ügyeletes hangoskodó, akik általában nem is a magyarságot és ezt a réteget képviselték, hisz erkölcsi értékei, világnézete, a magyarsághoz, valamint az itteni hatalomhoz való viszonya merőben eltért e rendszerhű szűk politikai elitől. Néhányszor ugyan föl akarta emelni a fejét, de a hatalom épp e kiszolgálói révén mindig vissza tudta őket szorítani (zentai színházügy, kanizsai orgonaper stb.). Ezért ma már alig akad olyan magyar értelmiségi, aki a szakmája helyett önként vállalná és alkalmas is volna egy hivatásos politikai vagy közéleti szerepvállalásra. Főleg a bánási részekre jellemző ez a magatartás, hisz pl. a VMDK vezetésében alig akad vezető politikai vagy aktív értelmiségi ezekről a területekről. Ezzel

szemben Bácskában aktívabb az értelmiség. Itt viszont egyrészt a szolid szakmai tudás birtoka tudatában, ami egy jelentős önbizalmat nyújt, másrészt a viselkedési és az általános kultúra hiányában egy olyan magatartási és érintkezési modell és vitázó stílus alakult ki, amely a primitív, személyeskedő, érvek nélküli, dölyfös hangvétele miatt meghíúsít minden olyan konszenzust, amely egy cselekvő egységbe tudná tömöríteni a jugoszláviai magyar, de nemcsak a magyar értelmiséget. Példaképpen elég csak emlékeztetni az 1993. november 23-án az Újvidéki Rádió Szempont című adásában elhangzott egyik nyilatkozatra, amelyben a megkérdezett az általa bűnösnek ítélt botlás miatt olyan egyéneket nevezett janicsárnak, akik az egész életműüket tekintve azon kevesek közé tartoznak, akik a legtöbbet tették az itteni magyarságért. Még ha ebben az egy dologban igaz is van a nyilatkozónak, akkor sem méltó ez a hangvétel egy olyan értelmiséggel szemben, akinek munkássága kitörőhatetlenül e kultúra jelentős darabja. De ez a vitastílus nincs hasznára a magyarságnak sem, mert meggátolja ezt az összefogási szándékot, amiért épp most ügködik ez a közösség, és amelynek megvalósulása nélkül az itteni magyarság sorsa végképp megpecsételődik.

Az értelmiség összefogott működésére ma már elengedhetetlenül szükség van (régebben is szükség lett volna). A VMDK sajnos még ha a szavazatok 80 százalékát magáénak is tudhatta, az értelmiség jelentős részét nem volt képes aktivizálni, még azokat sem igazán, akik jelenleg is valamilyen funkciót töltenek be e szervezetben. De nemcsak ez az értelmiségi csoport maradt ki a pártból, hanem azok is, akik nem akartak semmilyen pártkötelezettséget vállalni vagy munkájuk és hivatásuk folytán nem lett volna okos dolog bármilyen párttagságot elfogadni. Ezért szükséges egy olyan értelmiségiakat tömörítő szövetség létrehozása, amely ezt a szellemi erőt teljességében fel tudná ölelni, és amelynek célkitűzéseivel mindenki egyet tudna érteni. Ebben az irányban a délvidéki Szárszó szervezése révén már történtek kezdeményezések. Az lenne talán a leghszerencésebb, ha a VMDK, felvállalva az itteni magyarság mindenféle politikai küzdelmét, egy, a radikálisabb értelmiségiakat tömörítő párttá alakulna, és vele párhuzamosan, nem konfrontálódva, létrejönne egy szabadabb, főleg a kulturális és a gazdasági problémákat felölelő és a feladatokat megvalósító, de mindenféle párttagságot visszautasító, politikamentes (ha ez egyáltalán lehetséges) értelmiségi szervezet vagy szövetség, az ÉSZ. Nevéből tudatosan marad el a magyar, mert az lenne a kívánatos, hogy az ÉSZ más nemzetiségű értelmiségiakat is bevonva, az itteni magyarság célkitűzései mellett a kapcsolatteremtést és egy minden nemzeti kultúrát felölelő programot is megvalósítsa. Így biztos, hogy a magyarság célkitűzései is könnyebben megvalósulhatnak. A nem magyar értelmiségiak számára pedig valószínű, hogy azért lenne vonzó ez az egyesülés, mert a jelen pillanatban ezeken a területeken a magyar értelmiség politikai nézetei, munkamódszerei és a célkitűzései legeurópaibb és mindenki számára elfogadhatóak.

Az ÉSZ regionálisan szerveződve a még ma is független magyar intézményekben központokat hozna létre (Szabadkán pl. a Népkörben, Újvidéken a színházban, Beeskereken a Madách Művelődési Egyesületben vagy alkalmasabb helyen), a különböző szakbizottságok révén a hármass autonómia megvalósításáig egy egységes program alapján kulturális és népjóléti bizottságként működne, egyrészt előkészítve a kulturális öngazdálkodás rendszerét, másrészt addig is ügyködne azoknak a problémáknak a megoldásán, amelyek nem tűrnek halasztást. Ennek a tevékenységnek a csírái már ma is megtalálhatók, hisz a körülmények ezt kikényszerítették. Elég csak emlékeztetni az oktatás területén jelenleg is folyó munkára: működik a diáksegélyező egyesület, megjelennek a tananyagpótló füzetek, szerveződik a munka nélküli tanügyesek és a betöltetlen munkahelyek számon tartása, elintéződött a Magyarországon felvételizők pótoktatása és ösztöndíjazása, mind nagyobb számú diák jut el a magyarországi vagy a hazai nyári táborokba, valamint a különböző tanulmányi versenyekre. Újvidéken és Szabadkán pótoktatást és ismerkedési rendezvényeket szerveztek, a nagy nehézségek mellett még mindig megtartható a becsei Középiskolások Művészeti Vetélkedője, a KVM. Már az itt felsoroltak is elegendőek egy oktatási minisztérium miniprogramjához, de ha még ehhez hozzáadjuk a még elvégzésre váró feladatokat, pl. magyar óvodák beindítását, az anyanyelvi pótoktatás megszervezését, a most még Magyarországon tanuló nagyszámú diák problémáinak megoldását, a diákkönyvtárak és az iskolák könyvekkel és szemléltetőeszközökkel való jobb ellátását, a diáklapok anyagi támogatását, a tanerő tudományos továbbképzésének és a tudományos fokozatok elérésének lehetővé tételét, tanulmányi versenyek és rendezvények szervezését, akkor bizonyosságot nyer egy ilyen szervezet szükségessége. Ez lenne a felelet azokra az ellenvéleményekre is, amelyek azt tartják, hogy az értelmiségiek feladata csak a hivatásuk becsületes teljesítéséig terjed. Ez talán elfogadható (de ez sem biztos) egy többségi nemzet értelmiségének szerepvállalásakor. A kisebbségben lévő értelmiségieknek azonban ennél sokkal többet kell vállalniuk, mert a kisebbségi lét és a megmaradás egyik alapfeltétele a többlet-teljesítmény. E többletmunka nélkül ki végeznék, szerveznék és irányítanák az előbbieken felsorolt teendőket, ki mutatna irányt kulturális és gazdasági fejlődésünkben, hisz nekünk, kisebbségieknek nincs külön kulturális vagy gazdasági minisztériumunk és más intézményrendszerünk sem. A földműves vagy a kispolgári réteg mutassa a fejlődés útját?! Ők szervezzék és alakítsák a kulturális életünket, mert az értelmiség szervezetlenül, élve az egyéni és az alkotói szabadság jogával, csak a szűk hivatásával hajlandó törődni? De megoldásra váró problémák vannak a tájékoztatásban, az egészségügyben és az egész kulturális és tudományos életünkben.

Az ÉSZ programjába tartozhatna a művészet támogatása és megnyilatkozási lehetőség nyújtása (tárlatok, koncertek, irodalmi és színházi rendezvények), a könyvkiadás támogatása, a magyar műemlékek és kegyhelyek megóvása, esetleg újabbak létrehozása, de legfőképp a falu lakosságának népművelése. A falu

elszigetelt lakosságának és az ott tevékenykedő kisszámú értelmiségének feltétlenül meg kell adni minden kulturális támogatást, hisz eddig izoláltságuk révén tudták e kis közösségek magyarságukat megőrizni. Ez az elszigetelődés azonban az európai integrációs törekvések korában már nem állhat ellen a mind erőteljesebb beolvasztási folyamatoknak, és a lassú, de biztos felmorzsolódás így elkerülhetetlen. Csakis a tudatos nemzetvállalás és a kisebbségi léttel járó többletteljesítmény mentheti meg ezt a délvidéki magyarságot, hisz már a környezetet nyelvének ismerete is többletmunkát igényel. Természetesen ez előnyökhöz is juttat, de mindezt tudatosítani kell. A zsidóság is csak azért volt képes évszázadokon át fennmaradni, mert jobban és többet tudott produkálni. Ennek a többletmunkának a vállalását mindenképp tudatosítani kell minden kisebbségiben, és ezt a feladatot az értelmiségieknek kell vállalniuk. A kispolgári réteg, épp azért, mert felszínes ismeretei miatt nincs tudatában a nemzetvállalás fontosságának, és különben is hajlamos erkölcsi engedelményekre a magasabb tisztség és könnyebb vagyonyszerzés érdekében, nem alkalmas e nemzetmentő szerepvállalásra, sőt a nemzettudat erősítésében maga is segítségre szorul. E kispolgárság alsóbb rétegeinek törekvéseit és életcélját híven tükrözik József Attila verssorai: „Ezer esztendő távolából, Hátán kis batyuvál kilából A népségből a népfia. Hol lehet altiszt, azt kutatja, Holott a sírt, hol nyugszik atyja Kellene megbotoznia.”

Föltétlenül szólni kell még a magyar műemlékek és kegyhelyek megóvásának szükségességéről. Ez a munka semmiképp sem tűrhet további halasztást, mert megeshet, hogy a mostani politikai törekvések alapján rövidesen semmi nyoma sem marad a több évszázados ittlétünknek. A szűkös anyagi helyzet erre nem lehet kifogás, hisz nagyon sok munkát önkéntes alapon is meg lehet szervezni. Miért ne alakulhatnának képzőművészeti, irodalmi és ökológiai táborok mellett műemlékvédelmi nyári táborok is? Miért ne faraghatnák a fiatalok sótaratók, hamutartók helyett pl. a palicsi Vigadó épületének teraszoszlopait, korlátját; felügyelet mellett rendbe hozhatnák a csatornákat, megigazítanák a lecsúszott cserepeket, és ha egy okos szakember önkéntes alapon hasznosítható terveket is hajlandó lenne kreálni, akkor talán anyagi támogatást is fel lehetne kutatni a teljes rendbehozatalra.

A délvidéki magyarság 1944-es áldozatainak nincs egy méltó kegyhelye. Most, hogy az 50 éves évforduló közeledik, erkölcsi kötelességünk lenne egy központi emlékmű felállítása. Ennek elkészítésére talán a legalkalmasabb és a legmegtisztelőbb lenne Szervátiusz Tibort felkérni, aki maga is kisebbségi lévén leginkább meg tudná érteni helyzetünket, lehetőségeinket, álmainkat és érzéseinket, és akinek hírneve méltón kifejezné ez emlékmű jelentőségét. Mindezeknek a tevékenységeknek az eredményességét természetesen hathatósan fokozná a már említett másik belső tényező, a délvidéki magyarság biztos gazdasági háttere, bár ez semmiképp sem feltétele ennek a munkának. A jól működő gazdaság szükségességéről és az ezzel kapcsolatos esélyekről mivel már többször is szó esett (pl. A délvidéki magyarság gazdasági esélyei, *Napló*),

főlöszleges ezt újból tárgyalni. Azt az óhajt azonban, amely a jugoszláviai magyar kulturális rendszer átszervezésére és egy hatalomváltásra vonatkozik, amit mostanában sokan követelnek, de semmilyen elfogadható megoldást nem javasolnak (esetleg elfogadhatatlan leváltásokat csupán), végképp tisztázni kell, hisz enélkül semmilyen megegyezés az értelmiségiék részéről nem remélhető. Ismeretes ugyanis, hogy ez a mostani kulturális szervezeti rendszer, amelynek fejét és irányítóját a szélesebb talaj nélküli, de a minőséget tekintve a csúcsot jelentő újvidéki értelmiségi csoport képviseli, egy ötvenéves tudatos pártpolitikai, kisebbségromboló, az értelmiséget a bázistól elszakító aknamunka következménye. Ezt az építményt megváltoztatni vagy újjászervezni máról holnapra nem lehet, ha csak a hangoskodók a teljes zűrzavart nem óhajtják. Nemcsak azért, mert ez rettentő nagy anyagi befektetést igényelne, amire ma kevesebb sem jutna, még nem is a törvényes akadályok szabta gátak miatt, hanem sokkal inkább azok miatt az egzisztenciális akadályok miatt, amelyek ezekkel a radikális változásokkal ezt az értelmiségi csoportot anyagilag, de erkölcsileg is a pusztulásba sodorná. A létminimum alatt tengődő újvidéki értelmiségiéktől értelmetlen, embertelen, de légfőképp elfogadhatatlan dolog lenne kérni, hogy egy rendszer- és hatalomváltás végett adják föl állásukat, baráti és családi körüket, vagyonukat, egész egzisztenciájukat, és költözzenek Észak-Bácskába, mert itt lesz a kulturális-területi autonómia központja. Még akkor sem, ha ezt a gondolatot elvben a nagy többség helyesli és támogatja is. Az viszont érthetetlen, hogy a VMDK vezetősége kidolgozva és közzétéve a kulturális területi autonómia koncepcióját, miért nem készítette el a magyar kulturális szervezeti rendszer hosszú távú átalakítási tervét, mert tudomása volt arról, hogy a mostani kettészakadt kulturális élet az új viszonyok közepette nem tartható fenn. Az is ismeretes volt, hogy az ötven év alatt elrontott szerkezetet csak évek vagy évtizedek múltán lehet átalakítani. Ez a terv semmiképpen sem alapozódhatna a mostani intézmények átköltöztetésére vagy megszüntetésére, hanem párhuzamosan újak alakítására vagy a már meglévők felfejlesztésére. Miért szűnne meg az Újvidéki Rádió vagy a színház, mikor szerencsésebb dolog a szabadkai fejleszteni vagy Szabadkán, Zentán, Becskereken ismét alakítani. Ha a szabadkai közgazdasági karnak Újvidéken van kihelyezett tagozata, akkor az újvidéki Magyar Tanszéknek miért ne lehetne Szabadkán? Az ilyen kettős vonatkozásra már van korábbi jó példa, a *Napló* magánhetilap esetében. Ha lenne hosszú távú terv, akkor már az új intézmények létrehozását vagy a meglévők fejlesztését a program szerint lehetne alakítani, még akkor is, ha idővel ezt módosítják is a megváltozott viszonyok. De megszűnne ez a mostani feszültség és rivalizálás dél és észak viszonyában, ugyanis közös megbeszélés alapján születnének meg a tervek. Valószínűleg ezt a munkát is az ÉSZ-nek kellene felvállalnia.

Végezetül a jugoszláviai magyar értelmiség feladata egy mondatban: otthon teremteni, hogy (a most még veszni látszó) haza (a szülőföld) megmaradjon.